

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, професора, декана юридичного факультету Львівського торговельно-економічного університету Котухи Олександра Степановича на дисертацію Гутіва Богдана Ігоровича «Становлення та розвиток держави-міста Ватикан: історико-правове дослідження», яка подана на захист до разової Спеціалізованої Вченої ради у Національному університеті «Львівська політехніка» на здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Виконана здобувачем дисертаційна праця присвячена історико-правовим засадам становлення і розвитку Держави-міста Ватикан, яка, як слушно зазначає автор, є досить молодою державою, так як її вік становить лише 90 років, проте успадкувала понад півторатисячолітню історію становлення, існування, розвитку, функціонування різних форм державності, державно-правових інститутів, правових традицій, які формувалися спочатку за звичаєвим, а згодом за канонічним і церковним правом. Саме на таких концептуально визначених засадах відбулося становлення цього міжнародно-правового суб'єкта, що є також адміністративним центром Вселенської Католицької Церкви.

Як відомо, стратегічний курс нашої держави спрямований на членство в ЄС, відтак економічні і політико-правові реформи знаходять свою підтримку у держави-міста Ватикан, з якою Україна перебуває у дипломатичних відносинах з 1992 року.

Підсилює актуальність вибраної дисертантом теми той факт, що на міжнародній арені Ватиканська державність представлена двома суб'єктами: Святим Престолом та суверенною Державою-містом Ватикан, чия спільність, як аргументовано вказує автор, має давнє історичне коріння, пов'язане із зародженням християнства, розвитком його церковно-організаційних структур, становленням інституцій папства, його володінь, формуванням на їхній основі державної влади із понад тисячолітнім функціонуванням

Папської держави (області), яку є всі підстави вважати попередницею сучасного Ватикану.

Дисертантом досліджуються процеси заснування та подальшого розвитку усіх державницьких інститутів Папської держави та її правонаступниці Держави-міста Ватикан з огляду на існуючі у відповідні історичні періоди релігійні, соціальні, політичні, а головню, правові порядки.

Для історико-правової науки актуальність дослідження комплексної проблеми становлення і розвитку Держави-міста Ватикан полягає насамперед у тому, що на основі аналітичного вивчення і пояснення передумов виникнення, розвитку і функціонування конкретних державно-правових інститутів, явищ і процесів, характерних для тривалого історико-цивілізаційного поступу, як глобального, так і локального масштабу, підходячи з конкретно історичних позицій оцінювання фактів, конкретних подій державно-політичного і релігійно-церковного життя, діяльності видатних особистостей, насамперед Римських Понтифіків, аналізу правових джерел, дисертантом отримано підставу об'єктивно і всебічно узагальнити, теоретично обґрунтувати історичну закономірність створення унікальної держави, що займає гідне місце у світовій співдружності.

У цілому теоретична та практична важливість вирішуваних здобувачем проблем, наукова спрямованість положень, узагальнень і висновків, сформульованих Гутівим Б. І., характер і значущість досліджуваних питань, а також неповна і некомплексна розробленість проблеми в сучасній українській юридичній літературі зумовлюють безперечну актуальність теми дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота логічно пов'язана з визначеними метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження та передбачає висвітлення тих питань, які безпосередньо стосуються обраної автором теми.

Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків.

Огляд дисертантом доволі значної кількості наукових праць відомих українських та зарубіжних істориків, правників, філософів, політологів, богословів з означеної проблематики, а також аналіз низки законодавчих актів (зокрема, едиктів, булл, енциклік, *motu proprio*, апостольських конституцій, Латеранських угод, конституційних документів 1929 та 2000 рр., Кодексу Феодосія, Кодексів канонічного права) дав йому змогу об'єктивно й ґрунтовно відстежити найважливіші процеси історико-правового виникнення, утвердження і становлення соціально-політичних та релігійно-церковних основ державності та правової системи Папської держави і її правонаступниці Держави-міста Ватикан.

У *першому* розділі дисертантом представлено історіографію дослідження, джерельну базу дослідження та методологічну основу дослідження.

Автором здійснено опрацювання значного наукового доробку з проблематики науково-теоретичного осмислення сутності держави, зокрема проаналізовано праці авторитетного українського теоретика права проф. М. Козюбри, відомих українських вчених С. Гусарєва та О. Тихомирова. А також здобувачем досліджено вагомий обсяг наукових праць з проблематики державної діяльності Святого Престолу і Держави-міста Ватикану, зокрема таких науковців, як: Т. Бартошек, Ф. Вауліна, О. Волошин, Е. Веселі, В. Виноградов, Я. Ковальський, В. Мельник, Г. Невинна, Т. Сироїд, Б. Тищик та ін., які вивчали основні аспекти становлення державності Ватикану.

У роботі опрацьовано найрізноманітніші джерела права, що вагомо позначилися на становленні і розвитку правового статусу Ватикану від найдавніших часів до сучасності, зокрема збірник звичаєвого права і законодавства «Саксонське зерцало» (XIII ст.), в якому серед інших правових актів кодифіковано норми канонічного права. У цьому збірнику зроблено акцент на захист права вищої світської влади, зокрема імператора від посягань Папи, що зрештою призвело до глибокого конфронтаційного протистояння. В історичних джерелах зафіксовано окрему буллу Папи Григорія XI, оголошену 1374 р., в якій Понтифік категорично затаврував 14

пунктів «Саксонського зеркала», заборонивши їх дотримуватися, та водночас закликав удосконалювати канонічне право.

Як слушно зазначає дисертант, кодифікації канонічного права надався пріоритет над іншими правовими актами. Воно визнавалося основою діяльності церков, духовенства, на його засадах церкви різних країн входили до єдиної спільноти – Римо-Католицької Церкви, підпорядкованої лише Папі, – все це забезпечувало еволюційний поступ до утвердження політичної та соціально-економічної незалежності Церкви від світської та державної влади, що згодом посилювалося новими законодавчими актами, а завершилося формуванням особливої релігійно-правової системи.

Автором застосовується система філософських дослідницьких підходів та загальнонаукових і спеціальноюридичних методів дослідження, а також прийомів і засобів наукового пізнання досліджуваного явища, які зумовлюються предметом вивчення історико-правових аспектів заснування та функціонування Держави-міста Ватикан, в основу якого покладено концептуальний аналіз правових документів, а також теоретичних напрацювань, здійснених великою кількістю учених з різних галузей знань. А саме: діалектичний підхід, що охоплює принципи універсального взаємозв'язку, діалектичного протиріччя, єдності якісного і кількісного; історичний підхід, з поєднанням принципів історичного матеріалізму та ідеалізму; з-поміж загальнонаукових методів: конкретно-історичний, системний, безпосередньо пов'язані з ним структурно-функціональний метод і метод класифікації, проблемно-хронологічний, методи аналізу та синтезу, метод аналізу документів, статистичний; серед спеціальноюридичних методів: метод порівняльно-правового аналізу, формально-юридичний, герменевтичний, термінологічний; та такі логічні прийоми і засоби, як: індукція і дедукція, абстрагування, аналогія.

У другому розділі автором описується період від утворення папських володінь в Італії та заснування Папської держави до підписання Латеранських угод 1929 року та утворення сучасної держави-міста Ватикан.

Автор починає своє дослідження у цьому розділі з періоду зародження християнства – нової релігії, яка у дуже непростих умовах становлення рабовласницького суспільства, через складні випробування проклала свій шлях до всесвітнього визнання. Здобувачем висвітлено, що формування історико-правових передумов становлення державності Папської держави, а відповідно, й Держави-міста Ватикан пов'язане з процесами легалізації і зміцнення становища Християнської Церкви у Римській імперії упродовж IV-V ст. Відтак, дисертантом проаналізовано низку законодавчих актів, що закріплювали такі положення, а саме: едикти Галлієна 260 р., Галерія 311 р., Константина (Міланський) 313 р., Кодекс Феодосія V ст. Автором виявлено, що з едиктом Галлієна 260 р. пов'язана поява правових передумов виникнення і поширення автономних папських володінь на території Апеннінського півострова, а також поза його межами. А Міланським едиктом 313 р. імператор Константин визначив та юридично закріпив правовий статус Церкви, а також її майнові, у т. ч. земельні, права, що зумовило розширення папських володінь як підґрунтя зародження державності. Застосування ще більш сприятливих для Церкви норм Кодексу Феодосія привело до заснування Патримонія св. Петра та набуття ним правосуб'єктності доволі автономної Папської області під юрисдикцією пап та призначуваних ними в маєтностях місцевих управителів.

Дисертантом влучно відзначено, що у кожному протистоянні світської влади і папства немало роль відігравала індивідуальність кожного Понтифіка, який брав участь у політико-правових процесах. Так, Папа Пій IX категорично відмовився йти на будь-які перемовини з урядом новоствореного Італійського королівства і не погоджувався прийняти запропоновані Святому Престолу гарантії та компенсації, що й спричинило т. зв. «Римське питання», вирішення якого завершилося переговорами між Святим Престолом і урядом Італійської держави, внаслідок яких було підписано Латеранські угоди – міжнародний політико-правовий акт, однією з головних умов якого стало започаткування процесів становлення Держави-міста Ватикан, а відтак надання цьому унікальному державному утворенню

своєрідного поштовху у розвитку й утвердженні разом зі Святим Престолом його міжнародної правосуб'єктності.

У *третьому* розділі дисертант розкриває основні аспекти функціонування державно-правових інститутів Ватикану, а саме: політико-правовий та релігійний статус глави Держави-міста Ватикан, організаційно-правові засади діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, а також особливості правової системи.

За формою правління Ватикан, як визначає більшість науковців, є теократичною монархією. Однак, автор, на нашу думку, слушно не погоджується з цим твердженням, оскільки, на відміну від кількох європейських спадкових монархій, глави яких виконують переважно представницькі функції, Ватиканська є виборною, адже Понтифіки, обрані на трон довічно, змінюються внаслідок голосування за найдостойнішого під час конклаву, отже, таким чином поєднується авторитаризм із демократичними підходами до вирішення головного питання.

Також дисертантом визначено, що відповідно до Основного Закону 2000 р. влада у Ватикані поділяється на законодавчу (делегується Папою постійно чинній Комісії кардиналів (Папській комісії у справах Держави-міста Ватикан), члени якої призначаються Верховним Понтифіком на п'ятирічний термін), виконавчу (Папа здійснює її через адміністративний апарат Римської курії, до якого належать Державний секретаріат, конгрегації, папські комісії, папські ради, міжвідомчі комісії та низка інших відомств, служб, історичних установ і закладів (у т. ч. Швейцарська гвардія як особиста охорона Папи Римського), а також 3 трибунали, та, крім того, Губернаторство, до якого входять дирекції та центральні управління (департаменти)) і судову (одноособовий суддя з обмеженою юрисдикцією, 3 Трибунали (Апостольська Пенітенціарія, Трибунал Римської Роти і Найвищий Трибунал Апостольської Сигнатури), Апеляційний суд, Касаційний суд). Притому здобувач наголошує, що уся повнота влади належить Папі, оскільки це впливає із норм Кодексу канонічного права та

відповідає ієрократичній концепції, згідно з якою Верховний Понтифік є намісником Ісуса Христа на землі.

Автор зазначає, що правова система Держави-міста Ватикан є однією із найстаріших чинних правових систем у світі, вона відзначається істотними особливостями, які сформувалися не лише на загальнотеоретичній основі права, а на кодифікованому канонічному праві Католицької Церкви, на законах, оприлюднених Верховним Понтифіком, а також частково на законодавстві Італійської республіки.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, темами, планами. Як вказано здобувачем, тема дисертаційної праці виконана в рамках науково-дослідної проблематики кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Характерні риси розвитку державності, права та політико-правової думки в Україні та зарубіжних країнах» (номер державної реєстрації 01112U003267).

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Усі основні наукові ідеї, положення, узагальнення та висновки дисертації повною мірою є апробованими, доступними широкому науковому загалу. Вони оприлюднені автором в одинадцяти наукових статтях і тезах доповідей, опублікованих у вітчизняних та зарубіжних наукових фахових виданнях, а також репрезентовані на наукових і науково-практичних конференціях та круглих столах.

Виходячи з того, що автором чітко сформульовані ключові проблеми дослідження, характерний високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, узагальнень та висновків, наявна наукова новизна та практична значущість цілої низки одержаних результатів, слід зробити висновок, що дисертація Гутіва Б. І. виконана на належному, якісному науковому рівні.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в українській історико-правовій науці

комплексним дослідженням проблеми становлення і розвитку Держави-міста Ватикан, здійсненого на основі аналітичного осмислення значного масиву наукових публікацій та правових актів, що дало можливість здобувачу оперувати всією різноманітністю фактів, конкретних явищ політичного, державно-правового, релігійно-церковного життя, хронологічний вимір якого становить майже два тисячоліття європейської історії.

У межах проведеного дослідження, дисертантом сформульовано низку нових для науки історії держави і права положень та узагальнень, що виносяться на захист. Передусім заслуговують схвалення вперше констатовані автором наступні положення:

- попри наділення Верховного Понтифіка, який вважається наступником першого єпископа Риму – Святого Апостола Петра, усією повнотою влади, такий у минулому тотальний авторитаризм вже із середини ХХ ст., після II Ватиканського собору, за часів понтифікату новітніх пап зазнав суттєвої демократизації, і тепер характеризується присутністю і життєдіяльністю багатьох демократичних інституцій;

- Ватикан є правовою державою, в якій найвищою демократичною цінністю вважається верховенство права (насамперед – канонічного).

- поява правових передумов виникнення і поширення автономних папських володінь, які згодом об'єдналися у папську вотчину (Патримоній св. Петра) під цивільною владою пап, що стало фактично зародженням Папської області, відносно незалежної від візантійських імператорських намісників, і, врешті, започаткувало формування Папської держави, – пов'язана з едиктом Галлієна 260 р., який надав християнським общинам права дозволеного в Римській імперії релігійного товариства, вперше закріпивши їхні майнові, а саме земельні, права, зокрема постановивши повернути їм усі конфісковані земельні угіддя.

Вагомим, на наш погляд, є удосконалення автором теоретико-методологічних підходів до розуміння і трактування в історико-правовій науці Ватикану як унікального державно-правового явища. Крім того, вартими уваги, вважаємо, удосконалення автором таких положень:

- твердження, що до низки провідних західноєвропейських країн, національні правові системи яких стали базовими для формування правопорядку ЄС, слід долучати і Ватикан, правова система якого побудована на засадах рецепції римського права та кодифікованого канонічного права;

- загальна характеристика канонічного права як основи правосуб'єктності Католицької Церкви та її релігійного адміністративно-політичного центру;

- висновок про значення, яке надається історією держави і права зарубіжних країн міжнародно-правовим договорам, укладеним на взаємовигідних паритетних засадах, щодо вирішення проблемних довготривалих міждержавних суперечок.

А також завдяки дисертаційній роботі Гутіва Б. І. набули подальшого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані здобувачем наукові положення, узагальнення та висновки можуть бути застосовані: у науково-дослідницькій сфері, у правотворчості та правозастосовній діяльності, а також у навчальному процесі. Особливо заслуговуючим уваги і цінним є можливість використання одержаних дисертантом результатів у науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень історії розвитку системи права в зарубіжних країнах; а також у правотворчості – у процесі вдосконалення законодавства України як правової держави, а відтак утвердження його людиноцентристських тенденцій, з врахуванням принципів гуманізму, послідовно відстоюваних сучасними понтифіками, з огляду на їхній безперечний моральний авторитет і духовний вплив загальнопланетарного масштабу, що підтверджується Довідкою про впровадження результатів, виданою Департаментом з питань культури, національностей та релігій Львівської обласної державної адміністрації.

Оформлення дисертації. Дисертація Гутіва Б. І. оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами МОН України, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням

наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження. Положення, узагальнення та висновки, що містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю. Дисертація є самостійною, завершеною роботою, у якій відсутні порушення академічної доброчесності. Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 «Право»), робота пройшла належну апробацію.

Разом із тим, загальна позитивна оцінка проведеного дисертаційного дослідження Гутіва Богдана Ігоровича не виключає необхідності зробити певні зауваження, що можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації, а саме:

1. При дослідженні міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу та Держави-міста (підрозділ 2.3) дисертанту варто б було, на наш погляд, взяти до уваги обсяжну працю архієпископа та апостольського нунція Ігіно Кардинале «Святий Престол і міжнародний порядок» (Hyginus Cardinale «The Holy See and the International Order») (Торонто, 1976) про поєднання Святого престолу, Церкви та Держави-міста Ватикан у міжнародному представництві.

2. У контексті дослідження політичних та правових передумов виникнення Держави-міста Ватикан (підрозділ 2.2) автору доцільно було б, на нашу думку, зацентувати більше уваги, окрім представленого у роботі викладу історичних фактів розвитку Папської держави та розгляду політичної діяльності Понтифіків, власне на розкритті окремих аспектів саме державницької і правової діяльності Пап, а також на детальнішому аналізі появи, формування, становлення, розвитку і зміни державних і правових інституцій Папської держави та характеристиці особливостей їхнього функціонування. Натомість, як нам видається, Розділ 3 варто було присвятити дослідженню державно-правових інститутів суто Держави-міста Ватикан, не звертаючись до передісторії їхнього зародження і утвердження ще в епоху її попередниці.

3. Слушним було б, на наш погляд, звернути у контексті розгляду інституційних характеристик права Ватикану (підрозділ 3.4) окрему увагу на

значення законодавчих актів, оприлюднених трьома останніми Понтифіками (Іоанном Павлом II, Бенедиктом XVI та Франциском), зокрема апостольських конституцій, енциклік, motu proprio, послань, звернень тощо. Так як завдяки їхньому гуманістичному спрямуванню та акцентуванню саме людиноцентристських тенденцій у сучасній діяльності Держави-міста Ватикан і Святого Престолу вони відіграють доволі вагому роль як в участі Ватикану у глобалізаційних процесах, так і в безперечному моральному авторитеті і духовному впливі Пап Римських на законотворчі процеси в Україні на її шляху до євроінтеграції.

4. При обґрунтуванні правовості Держави-міста Ватикан, а також спрямованості функціонування її правової системи та діяльності її законодавчої, виконавчої і судової влади на захист основоположних прав і свобод людини (підрозділ 3.4), видається, що було б доцільним врахувати дисертанту такі дослідження сучасних українських науковців, як: В. О. Воссіна «Діяльність дипломатії Святого Престолу у сфері прав і свобод людини (1978-2005 рр.)» (Київ, 2011) та Я. М. Бутенко «Гуманістичні засади діяльності Папи Римського Іоанна Павла II (1978-2005 рр.)» (Київ, 2015).

5. В дисертації на ст. 30 вказано, що «у центрі міжнародних зусиль Апостольської столиці перебуває людина: її реальні проблеми, забезпечення її свободи, розвитку, гідності та прав». Отож розкриття питання охорони та захисту прав та свобод людини у внутрішній та зовнішній політиці сучасної Держави-міста Ватикан значно збагатило б репрезентоване дослідження.

Однак, вказані зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Гутіва Б. І., не знижують наукову новизну роботи, не заперечують теоретичний внесок та практичну значущість його наукового доробку. Зауваження і побажання стосуються дискусійних питань та не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем. Слід констатувати, що дисертант довів свою здатність самостійно здійснювати дослідження в історико-правовій науці, і аналіз дисертації дозволяє стверджувати, що визначені в роботі дослідницькі завдання дисертантом було виконано.

Все зазначене вище дає підставу для наступного узагальненого висновку: дисертаційне дослідження Гутіва Богдана Ігоровича на тему: «Становлення та розвиток держави-міста Ватикан: історико-правове дослідження» відповідає спеціальності 081 «Право». Воно є цілісним, комплексним дисертаційним дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для історико-правової науки.

На підставі викладеного вважаємо, що дисертація Гутіва Богдана Ігоровича «Становлення та розвиток держави-міста Ватикан: історико-правове дослідження» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка за своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, рівнем наукової та практичної значущості отриманих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій відповідає положенням Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. №167, та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40, а її автор заслуговує на присудження вищої освіти ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

декан юридичного факультету

Львівського торговельно-економічного
університету, кандидат юридичних наук,
професор Котуха Олександр Степанович

Підпис *Котухи О.С.* ЗАВІР'ЯЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ
ЛТЕУ
" 6 " *серпня* 2020 р.